
8

MEN SOSIALREPORTASJENE BERØRER OGSÅ ANDRE

Sosialreportasjene har selvfølgelig konsekvenser også for andre enn informantene. Det gjelder i første rekke de etatene som har sakene til behandling, men det gjelder også forskjellige andre grupper og de vanlige avisleserne. Vi har allerede sett at det skjer få endringer med de konkrete sakene som reportasjene tar opp, men det betyr ikke at hjelpeapparatet som sådant er uberørt av reportasjene. Dette skal vi se litt nærmere på i det følgende. Vi skal også gjøre oss en del tanker om hvordan andre i samfunnet påvirkes av reportasjene. Her uttaler vi oss på bakgrunn av annen forskning om massemediens påvirkninger og prøver å anvende noen av resonnementene på sosialreportasjenes mulige effekter.

8.1 Motpartens vurderinger av reportasjen

Motparten blir pr. definisjon kritisert i sosialreportasjen, og det er da heller ikke underlig at langt flere motparter enn informanter sa seg lite fornøyd med reportasjene. Dette vil ikke si at motparten bestandig ga kritikk – av og til ga motparten faktisk uttrykk for å være glad for at reportasjen kom inn i avisen – men langt flere motparter enn informanten hadde et negativt forhold til reportasjen. Kritikken mot reportasjen angikk flere forhold:

Noen motparter syntes ikke de *hadde fått anledning til å gjøre rede for sine standpunkter*, enten ved at de ikke hadde blitt kontaktet av journalisten eller fordi denne kontakten ikke foregikk under klare betingelser. Det siste var tilfelle der en saksbehandler ble oppringt av en journalist. Saksbehandleren hadde fått inntrykk av at journalisten var enig og ville droppe saken, men reportasjen kom likevel i avisen dagen etter. Saksbehandleren følte seg lur og hadde følelsen av at samtalen hadde foregått på feil grunnlag, dvs. at det ikke hadde vært klart at det dreide seg om et intervju. I andre saker syntes saksbehandlerne at utsagn som de hadde kommet med hadde blitt feiltolket, fordreid eller at viktige poeng var blitt utelatt. Hvor vesentlig slike mangler ved reportasjen var for motparten, varierte – av og til dreide det seg om at utsagn som omtrentlig inneholdt motpartens synspunkter, men som ikke var ordrette, ble satt i anførselstegn.

Særlig i barnevernssaker, men også i noen boligsaker, syntes saksbehandlerne at saken var *framstilt på en ensidig måte*. I disse sakene hadde motparten fått anledning til å uttale seg om saken, men avstått fra dette under henvisning til taushetsplik-

ten. Også i andre saker reagerte saksbehandlerne på det de kalte for «tendensiøse framstillinger» som var basert på én parts syn på saken. I denne sammenhengen kritiserte motparten blant annet påstander som informanten kom med eller beskrivelsen av saksforholdene i den aktuelle reportasjen. Tendensiøs framstilling og utelatelse av opplysninger, for eksempel utelatelse av tilbud som var gitt informanten, var større problemer for motpartene enn forvrengninger i deres utsagn. Resultatet var at en del motparter syntes reportasjen ikke burde ha blitt skrevet. Men om saksbehandlerne stilte seg kritisk til ordvalget i deres angivelige kommentarer, så syntes ingen at deres utsagn hadde blitt totalt endret eller snudd opp-ned. Flere ganger møtte vi også argumentet at akkurat *denne saken* er jeg helt sikker på – en del andre saker kunne avisene heller ha kritisert oss for. Dette gjaldt særlig barnevernssaker der motparten ikke hadde kommentert saksforholdene til journalisten.

8.2 Saksbehandlerne

Men på det generelle plan er de ansatte innen sosialsektoren ikke negative til at det skrives reportasjer om sosialsektoren. Særlig sosialarbeidere og fagpersonell innen omsorgen for psykisk utviklingshemmete ga uttrykk for at de gjerne ville se at avisene og media ellers viet mere oppmerksomhet til denne sektoren, som de mente var ganske mørklagt. Det at sosialsektoren ikke så ofte står i medias lys bidro ifølge disse til at fordommer ble opprettholdt, og at mange av de skjeve forholdene som forekommer ikke ble endret på. Ansatte innen Rikstrygdeverket og boligadministrasjonen var litt mer forbeholdne. De syntes det var best det ble skrevet minst mulig om etaten, som tegn på at alt fungerte som det burde.

Selv om de ansatte innen sosialsektoren i prinsippet ikke var negative til avisreportasjer om deler av deres virksomhet, var mange vi snakket med skeptiske til den måten avisene presenterte det sosiale hjelpeapparatet på. Når det gjelder reportasjer generelt og andre reportasjer de hadde medvirket til, var det mange kommentarer på hvor dårlig avisene er i stand til å gjengi saksbehandlerens uttalelser. «Det har ikke hendt at avisen har sitert meg rett» fikk vi høre flere ganger. Utsagn får gjerne en feil betydning ved at journalistene plukker ut det de er interessert i og omskriver det en har sagt, gjerne i anførselstegn, slik at det ser ut som en har ordlagt seg slik, ble det hevdet.

Det var ikke bare presentasjonen av egne uttalelser saksbehandlerne var lite fornøyd med. Også måten sosialsektoren ble presentert på ble kritisert. Igjen var det særlig sosialarbeidere og fagpersonalet innen omsorgen for psykisk utviklingshemmete som syntes problemene ble individualisert og at det ble alt for mye sensasjon ut av sosialstoffet. Ordet «sosialpornografi» ble gjerne brukt i denne anledningen. En saksbehandler forklarte for eksempel at slike reportasjer ikke ga publikum en bedre forståelse – «de gasser seg i personlige problemer og glemmer saken etter noen måneder». Sosionomene la ofte vekt på at enkeltsaker, særlig barnevernssaker, kunne føre til at klientene ble utrygge og ville tro barn ble tatt fra

dem så fort de kom i kontakt med sosialkontoret. De hadde flere konkrete eksempler på klienter de sto kontakt med, som vegret seg mot fortsatt samarbeid etter å ha lest om barnevernsaker i avisene. I disse tilfellene hadde sosialkontoret gjort det klart at det ikke var tale om å overta omsorgen for barna, uten at det hjalp.

En annen kritikk av pressedekningen, særlig i boligsaker, var at saksbehandlerne syntes pressen ensidig framstilte de negative sidene. En saksbehandler nevnte at en journalist hadde vært på etaten i forbindelse med forebygging av takras og istapper. Boligetaten hadde allerede lagt dette arbeidet ut til et taktekkerfirma, men dette ble det ikke sagt noe om i avisen. Også overdrivelser og utelating av fakta ble kritisert. Her nevnte en saksbehandler at en reportasje om en frossen vannledning hadde med et bilde av informanten med bütte, mens en i bakgrunnen kunne se nedledningen boligetaten hadde lagt inn i huset.

Under samtaler og intervjuer bemerket flere saksbehandlere at de opplevde sosialreportasjer som et påtrykk. En kunne aldri vite om det ble avisskriverier om en sak. En av de oppgavene som pressen har, er å virke kritisk overfor feil som begås i samfunnet. Pressen skal hente fram i lyset det som er klanderverdig, og på denne måten forebygge klanderverdige beslutninger og tilstander. Hva slags konsekvenser dette presset har på saksbehandlere generelt er ikke umiddelbart innlysende.

Når saksbehandlerne snakket om sitt ansvarsområde ga de uttrykk for at presset førte til at de ble tvunget til å være mer presise når de skrev sine rapporter. Dette ble sett på som en fordel av de som synes det alt for ofte «gåes rundt grauten» av sosialarbeidere og at de er for lite flinke til å si til klienten hva de mener er galt. En klarere formulering ville, ifølge disse saksbehandlere, også bidra til at klienten lettere ville kunne forsvare seg, ved at de kunne peke på noe konkret.

Spørsmålet om hvordan saksbehandlere uttrykker seg blir mye diskutert blant saksbehandlerne selv, og ikke alle er enige i at det er en fordel å være presis til enhver tid. Problemet ble reist av en sosialsjef som var bekymret for klientens egenbilde når en sosialrapport, som klienten fikk adgang til, i klare ordlag påviste negative trekk ved informanten. Særlig for klienter med ekstremt få ressurser, som kanskje bare én gang i livet ville få se svart på hvitt hvordan sosialarbeiderne opplevde dem, ville en for åpenhjertig beskrivelse kunne føre til en total nedbrytning av selvtilliten. Spørsmålet er mest aktuelt på sosialkontorets saksområde hvor det tas utgangspunkt i klientens totalsituasjon. Vi traff ikke saksbehandlere innen for eksempel trygde- eller boligetaten som tok opp dette temaet.

Press på saksbehandlerne vil føre til at de prøver å unngå å bli hengt ut i avisene. Presset forsterkes i en situasjon hvor saksbehandleren selv har følelsen av ikke å strekke til på grunn av manglende kapasitet, lave bevilgninger osv. Presset til å bli mere presis i beskrivelse av klientsituasjoner og forutsetninger for vedtak kan også innebære at det blir lagt mer vekt på den formelle siden ved avgjørelsen. Sosionomer har fortalt oss at de før var lite flinke til å henvise til den rette paragrafen i barnevernsloven når de skrev sine innstillinger. Gjennom kurs av alle

slag har denne siden av arbeidet blitt bedre. Men har barnevernsarbeidet, hvor det ofte er snakk om vurderinger som ikke lett lar seg fange i lovparagrafer, blitt bedre eller har presset på saksbehandleren heller ført til en «byråkratisk ritualisme» (Merton 1952), hvor reglene blir viktigere enn målet? Sundkvist (1972) angir akkurat dette som en av de uheldige virkninger av sosialreportasjer der han sier: «Sosialarbeideren kan – så å si i selvforsvar – fristes til å legge hovedvekten på formelle sider ved arbeidet framfor å engasjere seg i selve problemløsningen. Man vil i alle fall ha sitt på det tørre i saker hvor kontroverser kan oppstå».

En annen mulighet til å redusere presset fra omverdenen ligger i å skjerme fra innsyn avgjørelsene som blir tatt innenfor etaten. I personsaker gjør saksbehandleren utstrakt bruk av taushetsplikten (Kjønstad og Øyen, 1980). Men parten i saken, dvs. klienten eller den klienten bemyndiger, kan få innsyn i en god del av sakspapirene, slik at skjermingen blir mindre effektiv. Derfor tas det også i bruk såkalte «interne notater» som gir enda bedre avskjerming mot innsyn. Forvaltningsloven gir her saksbehandleren mulighet til å holde sakspapirer som bare brukes til forberedelse av en sak, utenfor offentlig innsyn. Også i personsaker kan vurderinger om klienten holdes utenfor partens innsyn, selv om parten har krav på å bli orientert om alle konkrete opplysninger som ligger til grunn for vurderingen.

Den beste vernemekanismen mot innsyn i opplysninger er å ikke skrive noe i det hele tatt. Flere ganger støtte vi på uttalelser om at sosial- og helsearbeiderne var redde avisen og derfor unnlot å skrive ned en del ting for ikke etterpå å kunne bli kritisert. Det ble gjerne referert til Gro-, Reitgjerdet- og Fossnessaken, hvor avisdebatten førte til påfølgende offentlig gransking av forholdene.

Dette tyder på at presset om offentliggjøring ikke automatisk fører til bedre saksbehandling.

8.3 Samfunnet ellers

Vi har flere ganger sagt at selv om sosialreportasjen ikke synes å ha noen større virkning for informantens situasjon, så kan det gjerne tenkes at reportasjene har betydning på lengre sikt og innen andre grupper av befolkningen.

Vi skulle for eksempel gjerne visst hvilken virkning sosialreportasjene kan tenkes å ha på leserne generelt, og hvilke bilder leserne danner seg av sosialpolitiske hjelpetiltak gjennom sosialreportasjene. Media har liten evne til å påvirke leserne direkte, dvs. innpode meninger på mottakeren eller endre meninger hos mottakeren gjennom en enkelt reportasje, slik man før trodde. Medias viktigste virkning ligger i at de tar opp visse temaer som aktualiseres og setter i gang tankeprosesser hos mottakerne. Media bidrar på denne måten til å bestemme hva folk skal ha en mening om, mer enn hvilke meninger de bør ha. Det er dette som er blitt kalt massemedias *dagsordensfunksjon*.

Sosialreportasjene setter sosialpolitiske saker på dagsorden, gjennom personifiserte reportasjer, som ifølge journalistene er det som engasjerer leserne mest. Men

akkurat på hvilken måte de engasjerer leserne, vet vi lite om. Mange av reportasjene gir et tvetydig budskap på den måten at de ikke avspeiler en klar og konsistent politisk/moralsk profil fra reportasje til reportasje, eller til og med innen enkelte reportasjer. Dette gir leserne muligheter til å tolke egne holdninger inn i reportasjene, enten de er enige i avisenes kritikk eller de står på de kritiserte myndigheters side. Barnevernssområdet blir for eksempel belyst gjennom flere enkeltreportasjer og vi har sett at barnevernssystemet (sosialkontoret og barnevernsmnd) omtales negativt, særlig i overskriftene.

Dagbladet har hatt flere barnevernssaker i denne perioden. Ikke alle disse har blitt med i vårt utvalg fordi sakene enten var en oppfølgelse fra årene før eller saker som allerede var avgjort. Også disse reportasjene preges særlig av negative overskrifter («kamp mot barnevern», «mor mot barnevern», «skandale», «feil», «advokat maktesløs overfor barnevernsmnd», etc). Reportasjene omhandler saker hvor barnevernsmnd har overtatt omsorgen for barn, mot foreldrenes vilje. Bare et lite 2-spalters oppslag handler om omsorgsovertakelse uten at det reises kritikk mot barnevernsmndas avgjørelse.

Om leseren ikke har særlig mange forestillinger om barnevernet fra før, da vil barnevernet bli koplet med noe negativt. Det er denne koplingen sosionomene viser til når de sier at avisoppslagene svekker tilliten til barnevernssystemet generelt, slik at det blir vanskeligere å samarbeide med foreldre som er redde for at nemnda skal ta barna fra dem (se for eksempel Wilentschuk 1982: 7–8). Barnevernssområdet er et av de «lukkete» områder som folk flest har liten personlig kontakt med og derfor lite innsyn i. Pressens fortolkning av hva som skjer innen dette område blir derfor mer virkningsfull enn om vi får en reportasje fra trygdekontoret hvor mange mennesker har sin gang. Pressen gjør sin jobb og hjelper oss til innsyn; men vi sitter tilbake med en opplevelse av at vi bare har fått utlevert en del av dette innsynet og at det kunne ha vært bra med alternative fortolkninger. Samtidig holdes det en liten dør på gløtt for vår ambivalens i forhold til de som ikke selv greier å ta vare på sine barn. Undertiden antydes det at de ikke er udelt sympatiske, så da kan vi nikke bedrevitende og unnskyldte myndighetene med at det var nok ikke alt som kom fram i avisen.

De fleste av reportasjene vil bli tolket i overensstemmelse med de holdninger vi har på forhånd. Derfor kan de sosialpolitiske reportasjene også bidra til å gi en baksmell fordi de kan forsterke negative oppfatninger av hvem det er som får problemer i vårt samfunn. Men her kan verken aviser eller andre helgardere. Fra annen forskning vet vi at nærhet til de som er «annerledes» eller «avviker fra normalen» hos noen skaper større forståelse og medinnlevelse i problemene og hos andre skaper antipati og fordømmelse (Øyen, 1974). Flere av sosialreportasjene går her langt i å beskrive de omstendigheter som førte til informantens vansker slik at forholdene legges til rette for en forståelse av problemene og dermed en mulighet til medinnlevelse.

Journalistene opererer med en del allmenne normer for hva som bør være akseptabel levestandard, riktig sosialpolitikk m.m., men stoffet presenteres som om disse normer er uproblematisk. Det forutsettes også at avisens lesere er enige i

disse diffuse og inkonsistente normer, og at «motpartene» representerer normer som er forskjellige fra dem vi finner i den øvrige befolkning. Det er denne fiktive spenningen som bidrar til sensasjonsstoffet.

Det kan også reises spørsmål om hvor mye *nytt* stoff som kommer fram i reportasjene, og i hvilken grad stoffet kan sies å være nytt ikke bare for publikum, men også for forvaltningen. Vi vil spesielt trekke fram to områder som presenterte leserne for problemer og temaer som ikke tidligere hadde stått i fokus, og som for mange ikke har vært sett som problematiske. Det gjelder skilte fedres rettigheter i forhold til deres barn utenom vanlig besøksrett, og funksjonshemmetes muligheter for å adoptere barn. Ved å ta opp disse sakene bidrar reportasjene til å gjøre problemene synlige og åpner for at det blir satt i gang en debatt om temaene. Likevel har disse to saker hatt ulik skjebne, ettersom det ene temaet ble fulgt opp og det andre temaet falt ut.

Det er her et samspill mellom publikums interesse og pressens oppfølging som betinger den videre skjebne til det nye temaet. Pressens initiativ som dagsordensfunksjon er en forutsetning for å få det hele i gang, men pressens «varmestuefunksjon» er en forutsetning for å holde oppmerksomheten ved like og debatten levende.